

Mundtlighed i et testperspektiv

Der findes både direkte (performancebaserede) og indirekte (fx højt-læsning, gentagelse af ytringer) tests i mundtlig sprogfærdighed. I Danmark er der en præference for performancebaserede tests på grund af deres autenticitet. Når man udvikler opgaver og vurderingskriterier til performancebaserede tests, er det vigtigt at forstå, hvad det 'at være flydende' på et sprog betyder, dvs. hvilke kognitive processer den mundtlige produktion kræver, og hvordan man kan observere dem i performancen. Derfor diskuterer denne artikel forskellige teoretiske modeller af mundtlig produktion, hvor mundtligheden både har en kognitiv og en social dimension. Uanset talerens alder eller konteksten (undervisningsniveau, modersmål eller fremmedsprog osv.) beskrives den kognitive proces som et samspil mellem makro- og mikroplanlægning, grammatisk kodning, morfofonemisk kodning og fonetisk kodning (Segalowitz 2010; Levelt 1989). For at opnå flydende tale skal processen automatiseres, dvs. den kognitive bearbejdning skal blive nem og hurtig. Under hensyntagen til vanskelighederne ved at observere disse kognitive processer, dvs. hvad der foregår i hovedet, når taleren gennemgår de forskellige kodninger under sprogproduktionen, opstiller man hypoteser om den mundtlige sprogproduktionsproces på grundlag af den performance, som kan observeres og måles. Derfor præsenterer artiklen de variabler, som kan benyttes til at måle *fluency*, eller flydende tale, fordi de bedst svarer til de forskellige niveauer af mundtlig sprogfærdighed. Endvidere gør artiklen rede for tre aspekter af den mundtlige produktion, som drejer sig om perceptuel *fluency*, eller hvordan lytteren opfatter talerens sprogproduktion: intelligibili-

SLOBODANKA DIMOVA

Ph.d.

Lektor, Københavns Universitet

slobodanka.dimova@hum.ku.dk

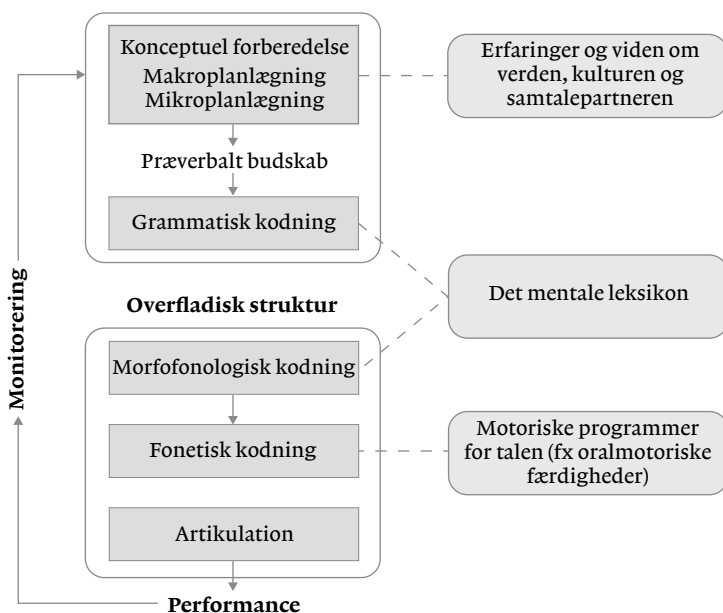
tet (*intelligibility*), forståelighed (*comprehensibility*) og accent (Munro & Derwing 2001). Den anden dimension af mundtlighed, den sociale, drejer sig om de funktionelle og de pragmatiske sproglige aspekter. De integrerede teoretiske tilgange (kognitive og sociale) kan anvendes både til at forstå den lærendes udvikling af mundtlige færdigheder og til at måle mundtlighed i sprogtests, men denne artikel sætter kun fokus på deres praktiske implikationer i forhold til andet- eller fremmedsprogstestning.

Hvad foregår der i mundtlig produktion? Kognitiv tilgang

Den kognitive proces i mundtlig produktion og flydende tale (*fluency*) repræsenteres gennem forskellige teoretiske modeller. Den mest kendte model er Levelts “blueprint”-model (1989), der beskriver den mundtlige produktion som en kognitiv proces. Sådant en proces kræver et samspil mellem makro- og mikroplanlægning, grammatisk kodning, morfofonologisk kodning og fonetisk kodning. Med andre ord: Taleren skal bearbejde flere kodninger næsten samtidig for at frembringe en ytring.

De Bot (1992) udvidede modellen yderligere ved at inddrage tosprogedes mundtlige produktion. Ifølge De Bots model begynder processen med makroplanlægning, hvor taleren anvender sin viden om verden, kulturen og samtalepartneren til at vælge det taleregister, der passer til konteksten. Til taleregisteret hører her også, hvilket sprog (modersmålet eller andet-/fremmedsproget [L2]) taleren vælger at bruge. Mikroplanlægningen drejer sig i lighed med makroplanlægningen om en konceptuel bearbejdning. Under mikroplanlægningen bestemmer taleren nærmere, hvilke begreber og tilhørende ord der skal vælges for at skabe det præverbale budskab. Det præverbale budskab skal sættes i ord eller i en overfladisk struktur, der indeholder leksikale elementer og grammatiske strukturer. I overfladestrukturen indgår output fra den grammatiske og den morfofonologiske kodning, som eliciteres med anvendelse af det mentale leksikon. Det mentale leksikon gemmer lemmaer (dvs. semantiske og syntaktiske oplysninger om ord) og morfofonologiske koder (dvs. morfologiske og fonologiske repræsentationer af ord) fra de sprog, som taleren bruger. Til sidst kommer den fonetiske kodning, som forbereder taleren i forhold til artikulation af budskabet. De motoriske programmer for tale (fx oralmotoriske færdigheder) hjælper med at omdanne den fonetiske kode til artikulation af tale. Selvom det virker som en lineær proces, er den faktisk cirkulær, for-

di taleren monitorerer processen og vender tilbage, hvis der identificeres misdannelser eller problemer med produktionen. Processen er ens for alle, uanset hvilken alder man har. Forskellen ligger i den generelle kognitive udvikling, størrelsen af det mentale leksikon og kompleksiteten af de grammatiske og morfofonologiske systemer. Derfor forventes det, at børn, der er flydende på L2, producerer tale, som er præget af kortere sætninger, begrænset ordforråd og enkle grammatiske strukturer, sammenlignet med voksne L2-talende, som er flydende. Den følgende figur redegør for de forskellige skridt i den kognitive proces.

Figur 1. Den mundtlige produktionsproces (baseret på Levelts (1989) og De Bots (1992) "blueprint"-modeller).

Selvom figuren viser mange skridt i den kognitive proces, skal hele processen i virkeligheden køre meget hurtigt. Taleren har ikke tid til at tænke og planlægge ytringen på en bevidst måde. Taleproduktionen skal være automatiseret og køre uden særlige forhindringer på de forskellige processkridt for at opnå flydende tale. Hvis det fremmedsproglige mentale leksikon er begrænset i forhold til det mentale leksikon på modersmålet, og hvis de fremmedsproglige grammatiske og morfofonologiske systemer ikke er fuldt udviklet, forekommer der mange pauser og tøvende tale, fordi processen kræ-

ver bevidst planlægning og derfor flere kognitive ressourcer. Det er faktisk den kognitive belastning, der påvirker *fluency* i den mundtlige produktion: Jo sværere den mundtlige opgave er, jo større kognitiv belastning vil der også være.

Fluency-variabler

I forskningen findes der mangfoldige, over 50, variabler, der bruges til at måle *fluency*. Forskningsresultaterne peger på (Ginther, Dimova & Yang 2010; Segalowitz 2010), at de variabler, der korrelerer mest med de forskellige niveauer af den mundtlige sprogfærdighed, er:

- Gennemsnitligt antal stavelser mellem to pauser
- Gennemsnitlig varighed af fonation (produktion af forskellige lyde) mellem to pauser
- Antal af og gennemsnitlig varighed af stille pauser
- Talehastighed og artikulationshastighed.

Nærmere betegnet tyder forskningen på, at talere, som har et højere mundtligt sprogfærdighedsniveau, ytrer flere stavelser mellem to pauser, og derfor er taletiden mellem pauserne længere. Ligeledes er deres tale hurtigere og præget af færre og kortere stille pauser. Selvom det er svært for eksaminatorerne/censorerne at anvende disse variabler, når de bedømmer mundtlige præstationer, kan disse variabler bruges til at validere mundtlige sprogtests. Fx kan elevernes performance til de mundtlige sprogtests i folkeskolen og gymnasiet analyseres i forhold til korrelationen mellem *fluency*-variablerne og karaktererne. Hvis korrelationen er lav, skal der gennemføres flere analyser af undersøgelser vedrørende de andre aspekter af performance (fx ordforråd, nøjagtighed, kompleksitet) og testopgaverne for at finde ud af, hvad det er, der påvirker *fluency*.

Den sociale dimension ved mundtlighed

Levelts og De Bots modeller repræsenterer kun de kognitive aspekter af mundtligheden, selvom de inkluderer viden og erfaringer som grundlæggende i det præverbale budskab. Derfor fremlagde Segalowitz (2010) en ny model, som tilføjer særlige sociolingvistiske aspekter. Den nye model repræsenterer en ramme for de dynamiske relationer mellem alle de ressourcer, der påvirker/har indvirkning på mundtligheden. Ud over Levelts og De Bots "blueprint"-modeller omfatter rammen tre andre områder, nemlig a) motivation for at

kommunikere, b) karakteristika ved den interaktive/kommunikative sociale kontekst og c) kognitive og kommunikative erfaringer i den konkrete kontekst.

Rammen tydeliggør, at den kognitive processingseffektivitet ikke er tilstrækkelig til at opnå flydende tale på L2, og at taleren også skal udvikle sociolingvistisk kommunikativ kompetence. Motivationen for at kommunikere på L2 er baseret på sociale og psykologiske følelser/opfattelser af identitet i forbindelse med L2. Ligeledes skal taleren beherske passende L2-taleregistre og vendinger for at kunne udtrykke sig på en kontekstrelevant måde. Rammen understreger, at sprogbrug og sproglige erfaringer i en L2-kontekst forstærker udviklingen af relevante taleregistre og andre pragmatiske aspekter af målsproget.

Intelligibilitet, forståelighed og accent

Modellerne, der er blevet præsenteret hidtil, drejer sig om kognitiv *fluency*, fordi de viser talerens mundtlige sprogproduktionsproces. Mundtligheden kan også analyseres fra lytterens perspektiv, eller perceptuel *fluency*. Der er tre væsentlige dimensioner, som analyseres hyppigt i forskningen: intelligibilitet (*intelligibility*), forståelighed (*comprehensibility*) og accent (Munro & Derwing 2001). Intelligibilitet og forståelighed bruges ofte i flæng, fordi begge to drejer sig om udtale (Nelson 2011). For at skelne mellem de to defineres intelligibilitet som, i hvor høj grad lytteren kan afkode ytringen (udtalen), mens forståelighed defineres som lytterens perception af intelligibilitet (Munro & Derwin 2001). Derfor analyseres intelligibilitet gennem fonologisk transskribering af ytringen, mens forståelighed undersøges ved brug af perceptuelle Likert-skalaer. Selvom der findes en stærk sammenhæng mellem intelligibilitet og accent, har Munro og Derwing (2001) fundet, at der er mulighed for, at talen er forståelig på trods af en stærk accent. Forskningen indikerer, at lytterens forståelse af tale med stærk accent forbedres, hvis han/hun bliver eksponeret for den pågældende accent og bliver fortrolig med den. Det betyder på den anden side, at ikke alle modermålstalende accenter pr. definition er mere forståelige end L2-accenter (Dimova 2017).

I performancebaseret mundtlig sprogtestning bruger man teorierne til at udvikle opgaver og skalaer, der adskiller de forskellige niveauer af/for den mundtlige sprogfærdighed, man måler. Begreberne *fluency*, intelligibilitet og forståelighed findes blandt bedømmelseskriterierne for forskellige mundtlige prøver og eksamener i fremmedsprog (engelsk, tysk, fransk) i Danmark. Fx inkluderer eva-

lueringsskemaet for de mundtlige prøver i 9. klasse (FP9) følgende beskrivelser: “Eleven udtrykker sig med præcision, spontanitet og lethed” (FP9-engelsk) og “udtaler klart og forståeligt” (FP9-engelsk, FP9-fransk, FP9-tysk) (Undervisningsministeriet 2018). Mens “spontanitet” og “lethed” forbindes med *fluency*, refererer “klar” udtale til intelligibilitet. Ligeledes indeholder kriterierne for engelsk A stx en direkte reference til *fluency*: “Elevens præsentation og samtale viser fluency, stor variation i fagligt og alment ordforråd og syntaks og sikker sprogbeherskelse med kun uvæsentlige mangler” (Undervisningsministeriet 2018a). Her sættes *fluency* i sammenhæng med udviklede leksikalske og grammatiske systemer og sprogbeherskelse.

Hvordan bruger vi de teoretiske modeller videre i sprogtestning?

De kognitive modeller indikerer, at flydende tale afhænger af graden af den kognitive belastning. Et lavt sprogfærdighedsniveau er præget af et begrænset mentalt leksikon og ikke af udviklede grammatiske og morfofonologiske systemer. Disse begrænsninger belaster den kognitive proces og resulterer i ikke-flydende tale. Således kan man nemt komme til at konkludere, at talere, der ikke taler flydende, har et lavt sprogfærdighedsniveau. Men det er ikke så ligetil: Det er vigtigt at understrege, at kompleksiteten af den mundtlige opgave og talerens fortrolighed med emnet og den sociale/kulturelle situation også påvirker den mundtlige produktion. Når taleren prøver at løse komplekse opgaver, sker hæmningen ved begyndelsen af den mundtlige produktion, dvs. før det præverbale budskab bliver udformet.

Hvis testens formål er at måle mundtlige sprogfærdigheder og ikke erfaring med eller faktisk viden om et bestemt emne, og hvis opgaven kun bruges til at fremkalde sprogbrug, så bør testudviklere sikre sig, at testtagerne er fortrolige og har erfaringer med opgavens emne. Ellers bliver testens validitet kompromitteret: Testresultaterne vil vise testtagerens manglende kendskab til emnet i stedet for det rigtige sproglige niveau. For at undgå opgavens indvirkning på performancen bør testudviklere også udforme flere typer af mundtlige opgaver som del af den mundtlige test. Fx inkluderer prøverne i fremmedsprog (FP9 og FP10) to dele (opgaver): præsentation af selvvalgt emne og samtale ud fra et overordnet tema. Disse to opgaver giver testtagerne mulighed for at producere forberedt monologisk og uforberedt dialogisk tale.

Fluency-variabler kan også anvendes i udviklingen af automatisere-

rede bedømmelsessystemer af mundtlig performance. For at øge bedømmelseskonsistensen kan disse bruges henholdsvis selvstændigt eller sammen med censorer. Under alle omstændigheder bidrager disse systemer til at forenkle, men også forbedre bedømmelsesprocessen. Fx dækker de nationale tests i fremmedsprog i folkeskolen ikke mundtlig sprogfærdighed, fordi testene er computerbaserede, og teknologien ikke er udviklet tilstrækkeligt. Man kunne forestille sig, at disse tests i fremtiden også inkluderer mundtlige opgaver, som bliver bedømt med det samme ved hjælp af automatiserede bedømmelsessystemer.

Som tidligere nævnt har vi lært fra forskningen, at udtale med stærk accent samtidig godt kan være forståelig. Denne viden kan også benyttes i udviklingen af bedømmelseskalaer. I stedet for at bruge “modersmålslydende udtale” blandt beskrivelserne af de højeste færdighedsniveauer og således fremhæve vigtigheden af modersmålstalende udtale, kan vi sætte fokus på talens intelligibilitet og forståelighed. Fx fjernede testudviklere beskrivelsen “performancen ligner den fra en veluddannet modersmålstalende person” fra det højeste niveau af TOEPAS (*Test of Oral English Proficiency for Academic Staff*), som bruges til engelsk certificering af universitetsundervisere på bl.a. Københavns Universitet og Roskilde Universitet, fordi de ønskede en bredere inklusion af accenter på niveauet (Dimova 2017).

Det er vigtigt at bemærke, at intuitive tilgange til udvikling og vurdering af mundtlige tests ikke er tilstrækkelige. Testudviklere skal også blive bevidste om og undersøge samspillet mellem forskellige *fluency*-variabler, intelligibilitet, forståelighed og accents for at opnå og beholde høj testkvalitet.

Litteraturliste

- De Bot, K. (1992). Applied linguistics. *Applied Linguistics*, 13(1), 1-24.
- Dimova, S. (2017). Pronunciation assessment in the context of world Englishes. I: Kang, P. & Ginther, A. (red.), *Assessment in second language pronunciation* (s. 49-66). London: Routledge.
- Ginther, A., Dimova, S. & Yang, R. (2010). Conceptual and empirical relationships between temporal measures of fluency and oral English proficiency with implications for automated scoring. *Language Testing*, 27(3), 379-399.
- Levelt, W. (1989). *Speaking: From intention to articulation*. Cambridge: MIT Press.
- Munro, M. J. & Derwing, T. M. (2001). Modeling perceptions of the accentedness and comprehensibility of L2 speech the role of speaking rate. *Studies in Second Language Acquisition*, 23(4), 451-468.
- Nelson, C. L. (2011). *Intelligibility in world Englishes*. Hoboken: Blackwell Publishing.

Segalowitz, N. (2010). *Cognitive bases of second language fluency*. London: Routledge.

Undervisningsministeriet (2018). *Vejledning til folkeskolens prøver i faget engelsk – 9. klasse*. Lokaliseret d. 29. august 2019 på uvm.dk/folkeskolen/folkeskolens-proever/forberedelse/proevevejledninger

Undervisningsministeriet (2018a). *Engelsk A, stx. Vejledning*. Lokaliseret d. 29. august 2019 på uvm.dk/gymnasiale-uddannelser/fag-og-laereplaner/laereplaner-2017/stx-laereplaner-2017